

VI. 4.
58

KÖLTŐK ALBUMA

SZERKESZTI RADÓ ANTAL

Nagy negyedrévű díszmű, fényes hidillításban, melyhez hasonló eddig magyar nyelven nem jelent meg. Remek díszkötésben. 28 részben fénynyomatú, részben heliogravure műmelléklettel.

Az anthológiában képviselt költők:

Arany László	Kozma Andor	Szabolcska Mihály
Abrányi Emil	Jakab Ödön	Szalay Pruzina
Bartók Lajos	Ignotus	Szavay Gyula
Bulla János	Kiss József	Szász Károly
Dömötör Pál	Lévay József	Torkos László
Endrődi Sándor	Makal Emil	Vajda János
Fejes István	Móra István	Váradi Antal
Gyulai Pál	Pálgyi Lajos	Vargha Gyula
Heitai Jenő	Pósa Lajos	Zichy Özsé
Inczédy László	Reviczky Gyula	és
Komóczy József	Szabó Endre	az összes művészek.

A Költők Albuma a magyar festőművészek szívet-jevét is egyesíti: tehát mintegy művészeink anthológiája is. Részt vett e munka összeállításában jóformán az egész magyar művésztársadalom, közt a többi teljesebb legjobbat nyújtva.

Az anthológiánál közreműködő festők:

Budits Ottó	Ferenczy Károly	Knopp Imre	Spanyi Béla
Bihari Sándor	Grünwald Béla	Kriszsch Aladár	Spanyi Károly
Bóth Menyhért	Halmi Arthur	László Fülöp	Székely Árpád
Cserépy Árpád	Hegedűs László	Manóhelmes O	Székely Lajos
Csók István	R. Hirsch Nelly	Márk Lajos	Tall Ödön
Dudits Andor	Ipoly Sándor	Olgay-Ferencz	Ujváry Ignác
Faragó József	Jendrassák Jenő	Pataki László	Végő Pál
Fényes Adólf	Karvay Mór	Pap Henrik	Vajda Zsigmond
Ferraro Arthur	Kriszsch László	Rényi István	

E művészek képei legnagyobb részt gyönyörű heliogravurálásokban vannak sokszorosítva, míg pedig elábrangó incidensekben. E képek papírra nyomott műmellékletekben kerülnek a kötetbe, melyek a művészeket.

Ára 56 korona. Kapható minden könyvkereskedésben.
LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI)
 cs. és kir. udv. könyvkereskedés kiadása
 BUDAPESTEN, VI. KER., ANDRÁSSYÚT 21. SZ. A.

ARANYAS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR

A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.

HÖSKÖLTEMÉNY HÁROM ÉNEKBEN.

BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

BARÁTOSI BALOGH BENEDEK.

BUDAPEST
 LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
 (WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

Minden jog fentartva.

BEVEZETÉS.

Sajátságos játéka a gondviselő véletlennek, hogy Bécsből jön — a testőrök által — a magyar irodalomba és társadalomba új élet, s ugyanott születik az a mű, mely az új életbe új szellemet adott. E mű: „*A székelyek Erdélyben*“, írója: *Aranyas-Rákosi Székely Sándor*.

Az előnevét adó Torda-Aranyos-megyei faluban és Tordán ma is élő székely-nemes család sarja volt. Született Kaálban, Maros-Torda megyében, 1797 szeptember 13-án. Nagymíveltségű atyja, István, itt unitárius pap volt, s ő maga is verselgetett. Anyja szabédi Szekeres Klára. Szülői kezéből kapta az első nevelést és oktatást, mely a lehető leggondosabb volt. 1808. szeptemberében Székely-Kereszturra vitték szülői a középiskolai tanulmányok megkezdésére, hol 6 évig maradt s az alsó osztályokat mint kitűnő tanuló végezte el. 1814. szeptemberében tógásdiák lett Kolozsváron. 1818—19-ben a gimnáziumhoz csatolt elemi iskolánál a köztanítóságot is viseli s e mellett 1819. nov. 6-án keltezett iskolai bizonyítványai szerint a legtöbb tantárgyból kitűnő vizsgálatot tett. 1820. július 18-án kelt iskolai bizonyítványa szerint az első év első felében a királyi lyceumban a jogi tárgyakat hallgatta, a második félévben külföldi akademiára menőnek vá-

lasztatván meg a dicső-szent-mártoni zsinat által, csak július 13-áig hallgathatta az előadásokat s magánvizsgálatot tett, mindkét félévben kitünő eredménnyel. Rögtön reá peregrinálásra indult, hogy hitfelei megismerjék, valamint ő is hitfeleit és hazáját. *)

Ebben az időben az osztrák kormány elzárta a protestáns ifjaktól a külföldet s így Székely is csak Bécsbe mehetett, ahova 1820. dec. 10-én érkezett. Theológiát és philosophiát hallgatott s kitünő vizsgálatokat tett. Bécset 1821. május 21-én hagyja el. 1822. jun. 6-án tordai pappá választják; szeptember 1-től a gimnáziumban is tanít theológiát, görögöt és németet. 1830-ban a gimnázium igazgatója lesz, de a papságot is megtartja 1831. április 21-ig. 1832. aug. 23-án a kolozsvári főiskolához helyezi át a zsinat. Ennek 1836-tól 1838-ig igazgatója volt; földrajzot és történelmet tanított. 1838-ban az erdélyi unitárius egyház-község főjegyzőjévé, 1843 október 9-én az elhunyt Székely Miklós püspök helyett püspöki helyettesé, 1845. aug. 24-én a humoród-almási zsinaton egyházmegyéje püspökévé választatott. Meghalt Maros-Szent-Királyon 1854. jan. 27-én, püspöki körútja alkalmával. Tetemeit Kolozsvárra hozták s a Demeter kertben temették el.

Emlékét Kolozsvárott és Tordán kegyelettel őrzik, szülőfalujában nem emlékeznek már rája.

Költészete. Székely, Toldy azon kérdésére, mik olvasmányai, mik passziói, így felel: „Az Eposzi kürtöt adta nékem inkább a természet, de a szelid Lantól is nem fosztott meg.“ És ebben igaza volt; az eposzi kürt övé vala s egy kicsinyke lant is jutott

*) Az akadémiákra küldött ifjak bejárták a hitközségeket, amikor aztán a költségek fedezésére ezek kisebb-nagyobb összeget adtak. Néha 1000 forint is összegyűlt ilyenképen.

neki. — Szóljunk elébb erről, mint gyöngébb oldaláról.

Lyrai munkásságát két csoportba kell osztanunk, a világi és egyházi lyrára. Lássuk előbb az elsőt. Mint csaknem minden magyar író, lyrai költeményekkel kezdte pályáját. Összesen negyven költeményt ismerünk, melyről bizonyosan állíthatjuk, hogy az övé. Lehetett több is, ezek vagy elvesztek, vagy lappangnak. Életében öt jelent meg ezekből neve alatt nyomtatásban. Valószínű, hogy névtelenül még egy pár megjelent az akkori folyóiratok és évkönyvekben, de erről bizonyosságot szerezni szinte lehetetlen. Ha összehasonlítjuk e műveket az ezekkel egyidőben (1814—20.) írt lyrai termékek legnagyobb részével, úgy fogjuk találni, hogy azok legtöbbször kiállják a versenyt. De van valami Székely műveiben, ami kiemeli őket kortársai munkái közül, s ez e művek nyelve. Az a nyelv ez, amit otthon tanult a székelyföldön, s amit nem volt képes az iskola sem egészen elrontani.

Az övé marad az érdem, hogy elsőnek szólott e nyelven. S mint ahogy Erdély volt a magyar független haza fenntartója, jóformán második anyja, úgy az erdélyi székelység nyelve és eszejárása adta meg részben az új vért és vérlüktetést a mai magyar irodalomnak.

Székely gyöngye lyrikus volt, inkább csak utánzó, Horác, Berzsenyi, Klopstock, Kisfaludy lebegtek előtte, kiknek hatását nyomról-nyomra ki lehet mutatni.

Ha e művek iratásuk idejében rögtön napvilágot látnak, közepes hatásra számíthattak volna; így nem volt hatásuk, mert amíg ő készülődött, simítgatott versein, addig az éppen ez időre eső lyrai forrongás véget ért, Kisfaludy, Vörösmarty, Bajza stb. művei a classicismus idegenségeit eltörölték, a formát és nyelvet tökéletesítették, úgy hogy Székely e téren csak

kísérletező maradhatott meglevő műveivel, újabbakat pedig nem írt, mert az éposz terére csapott. S példaképein kívül ez volt második oka, hogy lyrája nem volt elég jelentékeny. Székely igazában époszi tehetség volt. Éppen ezért dalaiban nincs meg a lyrától megkövetelt természetes közvetlenség, elegiáiban nincs elég hangulat, elég mélység, ódáiban a fenséges mellett ott találjuk a dagályost, az erő mellett meg-
leljük az erőlködést. Mindennek dacára számottevő dolgok vannak közöttük, olyanok, amelyek elárulják a gondolkozó főt, amelyek feltárják a lelkes hazafit, s megismertetik az ő nemesen érző nagy szívét. „Az ember“, „A magyarokhoz“ stb. darabjai egészben is, de főleg részleteikben gyönyörűk, s különösen az utóbbi mintegy profetiája a bekövetkezett kor eseményeinek.

Összes lyrai művein látszik az elsietés, ami tartalmilag és alakilag befejezetlenné teszi a szárnyaló képzeletben, a költői hangulatban, sőt hangban is sok helyen szükölködő műveket. Mint világi lyrikus az úttörők között van ő is s mint ilyenét kell megőriznünk nevét. Nagyobb és tökéletesebb volt mint egyházi lyrikus, bár itt is meglátszik az éposziró rajta, de másfelől az is, hogy pap volt, hogy életcélja és hivatása körébe eső téren dolgozott. Az unitárius énekeskönyv megavulván, 1827 körül a főconsistorium szükségesnek tartotta egy újnak a szerkesztését. A dolog 1833-ig stagnált; ekkor Székely vette a kezébe a szerkesztés ügyét, s többek segélyével újra dolgozván, 1837-ben végre kiadták. E működés körül az oroszán-rész a Székelyé, ki mint költő és zenész a 63 új darab legtöbbjének szövegét és soknak dallamát is írta.

Ez irányú működése a 30-as évek derekára esett, mikor már csiszoltabb nyelv és formák voltak. Ez meglátszik e nemű darabjainak mind verselési tech-

nikáján, mind csiszoltabb, simább nyelvén. Mély valóság, igazi érzelem, rendületlen hit, végnélküli bizalom jellemzik e darabjait, melyek közül több darab egyes részei magasan szárnyaló áhitattól vannak sugalmazva és a vallásos lyra terén is maradandóbb becsüek. Nagy kár egyházi lyrájánál az, hogy nem bírta levetkőzni epikus természetét s ez okozza, hogy sok helyen a magas röptü áhitat köréből egyszerre lezuhan, elbeszélő hangba csap át, s ezzel el-
laposítja a költeményt, s elrontja a hatást, amit addig is elért. Több darabja ma is fennáll s használják közönségesen az unitárius egyházak.

Époszi működése sokkal szélesebb téren mozog lyrai munkásságánál; itt mennyiségre sokat, minőségre maradandót alkotott. Összesen 13 époszi művéről tudunk, melyek közül 6 ismeretes, 7 elveszett, vagy lappang. Ime a műveknek legalább címe:

1. „A kenyérmezei harc“, 5 énekben, 1817-ből. (Semmi nyoma sincs e műnek.)

2. „Luisiada“, fordítás Comoensből 1818-ből. (Elveszett.)

3. „Vienniász“, 25 énekben, 1821-ből. Kézirata a kolozsvári unit. kollegium könyvtárában, „jobbítót vár“, írta róla Toldynak. 14-ik éneke az 1824-iki Hébében „Rege Bécs ostroma idejében 1693“ címmel megjelent.

4. „A Székelyek Erdélyben, 3 ének. *) 1822-ből.

5. „Mohács“, 4 énekben 1824-ből. Megjelent: „Koszoru“ széplitteraturai ajándék a tudományos gyűjteményhez. VIII., 1828. 33–55 l.

*) Toldy 1827-i Handbuchja után még szakembereink is 4 énekesnek írják a legtöbbben. E mű megjelent az 1823. évi Hébében. (Kiadta Igaz Sámuel.) Másodszor az „Aranyosvidék“ karácsonyi ajándékként Tordán 1895-ben kiadta Borbély György; harmadszor Heinrich „Régi magyar könyvtár“, 1. kötet, Pest, 1897.

6. „A meghódoltatott Dácia.“ (Elveszett.)

7. „Diernász“, 2 énekben, megjelent az 1825-iki Hébében.

8. Mikola Mária. Honi hős rege 1669-ből. Megjelent a kolozsvári „Aglaja“ II. kötetében. 1830. 71–84. l.

9. „Hattyu-éposz Hunyadiról“, 4 ének. Megjelent a kolozsvári „Aglaja“ IV. kötetében. 1831. 79–92. l.

10. „Nándor ostroma“, elveszett. (Talán azonos az előbbivel?)

11. „Buda visszavétele“. (Elveszett.)

12. Rudolfász. (Elveszett.)

13. „Bercsényi Zsófia“. (Elveszett.)

E művei közül a 3 és 9 számmal jelölteknek egyes részei költői szépségekkel gazdagok. Legjobb azonban mindenképp közöttük Székelynek legkitünőbb alkotása a „Székelyek Erdélyben“. Álljon itt legelőször a kis éposz meséje:

I. ének. Elmult a népölő testvérharc, észak hős fiainak virága elhullott. Aladár elesik a csatában, Khába visszaindul az őshazájába s az Irnákkal megmaradt (gyerekkel, nővel és aggokkal együtt) 1000 hun, elfogyva, megtörten, gyászolva, hontalan, sírva kér vezéreitől új hazát. Tanácsra gyűlnek a hősök s vita után Irnák szavára elhatározzák, hogy nem térnek vissza őseik zordon honába, hanem új hazát szereznek, fegyverrel ha kell; új hazát, mely védett, s mely termékeny és dús otthonuk lehet.

A nagy határozat megkezdéseként Zágon, a főpap, áldozati szerre gyűjteti a népet s lovat áldoz Haddúrnak. Amíg a főpap imáját mondja, égi jel, egy szikrát szóró tűzgömb tűnik föl az égen s keletre indulva, végre megáll és hangos dörgéssel szétpattan. Haddúr égi intésének veszi ezt a főpap és nép, s határtalan lelkesedéssel indulnak keletre a jel által mutatott haza elérésére. Itt el van sorolva a csapatok sor-

rendje, vezéreik nevével és tetteivel. *) A Maros örvényes partjaitól elérnek a Hunyad határán levő Vaskapuhoz, hol pihenőt tartanak.

II. ének. A három napos pihenőt Irnák és a hun fők vadászatra használják föl. Hazatérőben elsötétednek az erdőn. Haddúr leszáll Kaukáz bérceiről, emberalakot ölt s az erdőben egy pásztorkunyhót kivilágítva vad-sütéshez fog. Ezenfelül a hun hősök háta mögött vad vihart támaszt, mely kunyhójához űzi őket. Behívja a vihar elől s kérdi, mi járatban vannak. Irnák elmondja, hogy hont akarnak szerezni, melyet égi jel mutatott napkeleten. Erre Haddúr elbeszéli, hogy ott Dácia földje van, hatalmas, erős, nagy nép, mely küzdött latinnal, góttal, gepidával, de egy sem birt vele, mindeniket lerázta, vagy magába olvasztotta. De jóslat él a nép ajkán az ősidőkből, hogy északi férfiak jönnek majd, akik megtörik hatalmukat s elveszik országukat. Elmondja, milyen dús e föld s hogy van egy védett része az Olt felsőfolyásánál, melyet ellenség nem igen dúlt, titkos hely, jó letelepedni gyerekek, öregnek. Elmondja, miképp juthatnak oda s a két folyó eredetének történetét mint csinos kis epizódot szövi bele beszédébe. (E rege ma is három-négy változatban él a nép ajkán.) Iszter folyamnak szüzi lánya, Lisszilium, nem megy vízi istenhez férjhez, hanem a vadászatban leli kedvét. Urpán, a buja dák isten csalfán megejti szerelmét s sziklaüregbe zárja. Itt kesereg a leány, úgy hogy végre Urpán is megszánja s szarvassá akarja változtatni. A lány inkább kútfő akart lenni, mit az isten teljesít. Önteni kezdi hát két ágban a vizet, hogy szülőjének hírt adjon sorsáról. Urpán észrevéve szán-

*) E neveket szerző részint székely községek, részint régi családok neveiből állítja össze.

dékát, sziklákat ont elejébe s elzárja a két vizet. De ennek segélyére jönnek más folyók, s tengerré válva, zúgva átfolynak a sziklák légi tetőin és hírt visznek Iszternek leánya sorsáról. Ez a Fekete-Tenger urával, Euxinnal és más vízi szellemekkel szövetekezve kiszabadítja leányát s Urpánt sziklához verve megölik, a két folyó eltorlaszolt medrét megtisztítják és meghagyják őket emlékül. Ezek egyike: az Olt mellett, berkektől övezett térségen egy tündérgert állt, benne aranyalma, érc kertben őrszi lángos oroszlán; aki ezt legyőzi és elveszi, azé a hon; ide menjetek. A húnfők kételkedtek, mit látva Haddúr, szívökbe bizalmat és vágyat öntött. A feltüzelt ifjakat ott tartja éjjelre, dáciai vaddal és borral megvendégeli s éjjeli pihenőre dülnek, hogy reggel induljanak.

III. ének. Elindult a had s a Maros és a Küüllő mentén elérték a két Homorod vizét, hol Kréka, Irnák anyja meghalt. Eltemetik a Rika hegy tövében s három napos gyászt tartanak. Az Olt völgyén tovább haladva meglepi őket a Nemere szörnyű vihara s öt napig vesztegelniök kell. Elmulván a vihar, előttük áll az Olt és a Feketeügy összefolyása által alkotott gyönyörű sziget, mely hajdan istenek lakhelye volt, most pedig ezek utolsó leány-ivadéka, Alirán lakta, leányfővel, férjre várva, mivel jóslata volt, hogy bár kötne frigyet nyugoti férfival, felbomlik az, és csak északról jövő férfival lehet állandó és boldog házassága. Ámde Kaimbár, a dák király, heves szerelemre gyuladt iránta. Hosszas unszolására a lány azt mondja, hogy négy holdváltás után feleségévé lesz. Eltelt négy holdváltás, szavát be kellene váltani, kételkedni kezd az ég végzésében és buslakodva sétál, midőn a hún vezér s három kísérője hozzá ment, pihenésre engedélyt kérni. Alirán dobogó szívvel nézi Irnákot s midőn megtudja, hogy észak fia, Haddúr akaratából

szerelemre gyulad iránta. Magához hívja a hősöket s megvendégeli. Irnák elmondja nemzete, különösen Attila tetteit s a szép leány iránt viszontszerelemre gyulad. Bevallják szerelmüket s Irnák hosszabb pihenőre rendeli népét. Kaimbár meghallva ezt, összegyűjti seregét s a húnokra akar törni. Irnák követeket küld hozzá, hogy nincs ellenséges szándéka s engedje szabadon átvonulni országán észak fiait, kik isteni végzésből mennek hont szerezni maguknak. Kaimbár a jóslatra gondolva, megremeg, de dölyfös méreggel visszaizen, hogy takarodjanak földéről, letelepedni nincs egy talpalattnyi földje, temetőnek azonban van elég. E hírre Irnák megfuvatja a harci kürtöket s megkezdődik az egy napos csata. Kaimbár veszt, népe szétszalad, de ő maga félelmet nem ismerve, végső elkeseredéssel egyedül rohan Irnákra s heves harc után feje lehull Irnák kardcsapása alatt. A nyert csatára nagy áldomást isznak, Haddúrnak áldoznak, mialatt újra feltűnt fejük felett az égi jel, szikrázva sokáig állott s végre szétpattant, jeléül, hogy ez az ígért új haza. Irnák elveszi Aliránt feleségül. A lángos oroszlán le volt győzve, az aranyalma el volt nyerve, övék lett a hon; szakaszokra osztá hát népét. Irnák székekbe telepíté, s elnevezte székelemeknek a székbeli Honnyost.

Ez a mese. Az époszi törvényeknek teljesen megfelel. Megvan benne ez époszi végzetes és csudálatos. Égi jel mutatja meg az új hazát, a nemzeti Isten Haddúr (Székely adja neki e nevet) vezeti el és segíti meg a harcban, de embererő vívja ki azt. Mily szép vonás ez emberre, Istenre egyaránt; egy Isten, aki meghagyja az ember erejét s nem teszi dróton rángatott bábokká védett hiveit. Borbély György (A kolozsvári unitárius gimnázium írásban és képekben, Kolozsvár 1901.) így ítél ez époszról: „Tárgya

nagy: nemzetszületés, honfoglalás; előadása rövid, hogy unalmas ne legyen; fogalmazása kerek, egységes, hogy jó legyen; nyelve édes, zengzetes, a természethez hasonló, hogy élvezhető legyen; eszménye, vagyis célja magasztos, egy nemzet önérzetének ébresztése, hogy értékes legyen; nemzeti értéke pedig az, hogy magyar még a mitológiája is."

De vegyük aprójára a dolgot. Miképen történik meg a honfoglalás e fukarul sovány meséjü époszban s mi az, ami történik.

A hun népet a szétvonás megöli, a maradék kétségbeesve kér vigaszt, hazát vezéritől. Több ajánlat jön, mit a nép egymásután jónak talál, az előbbi rosszabbat elejtve vita nélkül. E vita hiányát s az egymásutáni békés meghajlást a kétségbeesett nép lelki állapota s a székely nép máig meglevő lelki természete magyarázza, mely egy szó nélkül eldobja a mult rosszat, egy belátása alkotta jövő jobbért. Egész természetes tehát, hogy abban a percben, mikor a szétvonás a nagy nemzetet megölte, a nemzet töredéke, a megmaradt békés elem nem húz ujjat egymással. Így e tény inkább az éposz lélektani erőssége, nem pedig gyöngéje. Haddúr dédelgeti védett népe maradékát s így nagyon természetes az ő segélye, mely utat mutatva, vész nélkül viszi át az ígért földre a nemzetet, s a honszerzést csak egyetlen próbához, egyetlen csatához köti. 7000 harcos egy erős országon nem törhetné át magát anélkül, hogy legalább felényire ne apadjon s e kis szám nem alkothatna hazát. Ezért az erős isteni védelem s az ellenfél, a gátló okok csekély száma. De ami van, az is elég. Egy, csak nagyjában megjelölt hon keresése, küzdve a természet alkotta akadályokkal, rettegve a megrohanástól, elég küzdelem már magában is. És az utolsó évek vésze, mikor a sokkal nagyobb számú dákok-

kal harcra kelnek, igazán komoly vész, mely az enyészettel fenyegeti őket. A lángos oroszán, az ércfal, az arany alma, igaz csak metaforák, de mint bizonytalan démoni hatalom lebegnek felettük mind végig s csakis az utolsó sorokban derül ki igazi mi-voltuk. Helytelen volna tehát úgy vélekedni, hogy nincs ez éposznak cselekvénye, nem történik benne jóformán semmi s nincs veszély, nincs ellenállás. Tagadhatatlan, hogy a mese megalkotásával nem nagyon erőltette meg a szerző a képzelődését, s hogy a kidolgozásnál is nagyon fukarul járt el. Látszik pedig a költőn, hogy élénkíteni akarta tárgyát. Erre mutatnak epizódjai. A csapatszemle elég terjedelmes, szinte el is maradhatott volna, mert a felsorolt hősöknek később nincs semmi szerepük, de indokolja ottlételét az, hogy a székekbe osztásnál ezek lehettek a székek vezérei. Kréka halálán három sorban fut keresztül a költő, mintha félne a részletezéstől az ősi népszokások fogyatékos ismerete miatt. Pedig lett volna mit felhasználnia. Peregrinálása alkalmával bizonyára néki is megmutatta székely szekere a Rika erdejében levő 5—6 méter széles és magas szikladarabot, melyet a Réka sírjának tart a nép. Egyáltalán szerves kapcsolatba kellett volna hozni az egészet, hiszen Kréka Attila neje s a főhősnek, Irnáknak édesanyja volt. *)

Ugyanezt mondhatjuk a Nemeréről, a székely

*) Rikáról, Attila nejéről a hazai krónikák hallgatnak. Prizkosznál azonban Attila neje Kréka. A német hősmundákban ez mint Herch, Kerche szerepel. Az élő mondában Rika és Réka néven emlegeti a székely nép. A fentebb említett szikla, mely alá Rika volna eltemetve, a hasonló nevű erdő déli lejtőjén egy patak és az országút között van.

rémről, *) melyet mint gonosz szellemet fölléptethetett volna Haddúr ellen, a Kaimbár szövetségében, hiszen ma is élő mesealakot használt volna fel. Így a Nemere csak pusztá név marad nála.

A Lissziliium története, mely Haddúrnak a szá-
jába van adva, már hosszabb, ügyes is, de hibája, hogy
nincs szervesen csatolva az époszhoz. E mese népregei
eredetű, Gyergyóban ma is él két-három változatban,
Orbán Balázs is említi a Székelyföld leírásában e
változatok egyikét. A kútfővé változott lány két sze-
méből omló könnyekből eredő két folyót használta föl
Székely; a kéziratban („S könnyeivel habzó két folya-
mot önte . . .”) így is tervezte, de a nyomtatásba adott
tisztázaton törülte e sort, elég szerencsétlen kézzel

Utolsó epizódja az Alirán és Irnák szerelme, a
legtökéletesebb, a legszebb valamennyi között, igazán
költői. Oly szoros kapcsolatban van az époszsal, hogy
annak értéke e nélkül lehetetlen lenne. Végzet függ
Alirán fölött, hogy északi férjjel lesz csak boldog s
ő bár még nem is látta, ég az ismeretlenért. Meg-
érkezik Irnák, meglátják s azonnal megszeretik egy-
más. E jelenet sablonos volna, ha Haddúr nem lenne,
aki intézte e dolgot. „Isteni titkos szív, mert Isten
sugta beléje.“ Így ez epizód a legnagyobb érdeklődés
keltésére alkalmas. Ez az egész éposznak legszebb s ez
költőnknek minden műve iközt a legköltőibb alkotása.

Gyönyörű még — bár nagyon szüksézávú, mint
mindig és mindenütt — az Irnak és Kaimbár szó-
vitája és a csata leírása. Itt látszik igazán Székely

*) Nemere egy iszonyu északkeleti szél, mely a
Nemere csúcs tájékáról fúj. Fákat tördel, házakat sodor
el, egész hóhegyeket rak, melyekkel sokszor embert, állatot
eltemet. Rossz szellemnek tartják, mely a gyerekeket el-
lopokodja.

alkotóereje, itt látszik föntebb magasztalt nyelve,
amelyen eladdig alig szólott magyar költő. Az a
hangulatos kellem, az a fenséges erő, az a plasztikus
remekségű festés, az a magával ragadó egységes erő,
talán egyetlen költőnkénél sem található fel ily tömö-
ren, Arany Jánost kivéve.

Méltán kérdezhetni, hogyan akadt költőnk e
tárgyra, melyet Toldy „egy csudálatos sugallat művé-
nek“ nevez.

Nagyon érdekes Heinrich Gusztáv fejtegetése ez
irányban. Ismerteti a XVII századból Ráday és Cso-
konai törekvéseit a nemzeti éposz megteremtése iránt,
majd a Horvát István és Endre ez irányú törekvését
említi s elmondja, hogy mint lett ez a nemzeti írók
közkincsévé.

Elmondja továbbá, hogy Székely Bécsben létele
alatt virágzott leginkább a Hormayer József báró ál-
tal kezdeményezett hazafias irány, mely a nemzetisé-
gek nemzeti érzületének a legmagasabb fokra szítása
által akarta megteremteni az egységes nemzeti Ausztriát
s irodalmi téren is oly izgatást csinált, hogy a leg-
jobb költőket hazafias darabok írására bírta. Hozzá
veszi ehhez Vergiliusnak, Klopstock Messiásának és
Ossiánnak a hatását s ezeket összegezve úgy találja,
hogy ezek együttvéve indították Székelyt éposza meg-
írására.

Hozzá kell ehhez vennünk még egy tényezőt.
Székely húnivadéknak tartotta magát s ő hitt a hún
mondában. Ez is arra indíthatta, hogy mint epikus
költő megírja a hún-époszt. A mű hexameterben való
írását végül a klasszikus korszellem s az Aeneis egye-
nes hatásának vélem.

Fontosnak tartom annak eldöntését, mennyi
van az époszban a hagyomány által fenntartott mon-
dából, s mennyi a képzelet szüleménye.

Amennyire gyerekifjúkorom hallomásaihoz visszasegít emlékezetem, s amennyire sikerült meggyőződést szereznem újabb és tüzetes velefoglalkozásom által, a székely nép tudatában nem úgy él a hún idők képe, mint íróink feldolgozták. A néptudat Attila birodalmának központját a Székelyföldre helyezi. Ámde van egy másik variánsa is e mondának. Attila harci kalandjaikor, hadjárataikor nem hagyta családját és értékes holmiját a védetlen síkon, hol új királyi székhelyet alkotott a Buda halála után, hanem elvitte mindig a természet által védett sziklafészekbe, mely vadászó és üdülő helye volt neki mindig. Itt őrizte kincseit és családját a leghívebb bajnokaiból alkotott kisdéd csapat, mert ez a hely megközelíthetetlen volt a viszonyokkal ismeretlen ellenségtől, annyira védte maga a természet is. Így a húnok előtt ismert s egy részök előtt szeretett is volt e föld s a nagy romlás után ezért jöttek ide letelepedni.

Talán ezen variánst hallhatta Háromszéken a költő s erre támaszkodva, alkotta meg művét, természetesen saját céljaihoz formálva. Hiányzik az élőmondából Haddúrnak a Kaukázusban való lakása, melyet a költő valószínűleg az Olympus mintájár alkotott; hiányzik a tűzgömb, melynek eszméjét talán a zsidókat a pusztában vezető tűzfelleg adhatta; Alirán népmesei alak, de tudtommal a hún monda keretén kívüli áll. A Kréka halála élő monda, csak hogy Kréka itt még Attila életében meghal; valószínű, hogy a hatás kedvéért dobta hátrább halálát a szerző. Egyszóval elmondhatjuk, hogy félig élő mondán alakult, félig költött a mese.

Székely műve megjelenésekor a nagyközönségnél alig ébresztett figyelmet. Nem így íróink körében, kik már évek óta biztatták egymást hasonló

szellemű munka alkotására. Amit ezek még ily körülmények között sem akartak, vagy tudtak megcsinálni, azt az ismeretlen diák megtette önmagától, ösztönzés nélkül, tudomással sem birva ezek szándékáról, csak lelke sugallatát, szive hangját követve.

Hanem meglátták mások. Meglátta Vörösmarty, meglátta Czuczor. Mindkét költő lelke lángra gyuladt s lázas sietséggel fogtak époszi műveik megírásába.

Vörösmarty saját szavait idézi Gyulai Pál a költő életrajzában: „Hálásan gondolok az erdélyi csalógnyára, mert nála nélkül vagy nem, vagy mindenestre máskép írtam volna meg Zalán futását.“

S ebben rejlik irodalomtörténeti jelentősége. A görög-római mythologia alakjaival szakítva, elsőnek fordítja figyelmét a magyar ősvallás alakjai felé s ezekkel cseréli el a görög Istenalakokat. Országos érdekű tárgyat választ éposza tartalmául s azt előadásával nemzeti érdeklődésre méltóvá tudja tenni. Zengzetes és festői nyelve, pompázva haladó hexameterei pedig művészi tekintetben is emelték a kis éposz becsét.

Székely Sándorról eddigi irodalmunk a következő:

Toldy: „Handbuch d. ung. Poesie“, Bécs—Pest 1828. II. 558 és Irod. tört. 1872, II.

Jakab Elek: Abafi Figyelő-je XIII., 161 és 262.

Szász Károly: A világirodalom époszai, II. k. 691.

Gyulai Pál: „Vörösmarty életrajza“, II. kiadás, 58—62.

Bezerédi Gergely: Tordai unitárius papok, Ker. Magvető, 1888. II. 84 és A tordai unitárius gimnázium igazgatói: Ker. Magv. 1888. I.

Kanyaró Ferenc: Aranyos-Rákosi Székely Sándor és Vörösmarty, Ker. Magv. 1888—177.

Péterfi Lajos: Aestet. ért. Aranyos-Rákosi Szé-

kely S.-nak a „Székelyek Erdélyben“ c. époszáról.
Ker. Magv. 1889. IV. 213.

Beöthy Zsolt: Irod. Tört. 1892. II. k. és Képes
Irod. Történet 1894, II. k.

Borbély György: „A Székelyek Erdélyben“, Torda
1895. és Aranyas-Rákosi Székely Sándor „A kolozs-
vári unitárius gimnázium írásban és képekben“, 1901.

Heinrich Gusztáv: „A Székelyek Erdélyben“
„Régi magyar könyvtár“ I. 1897.

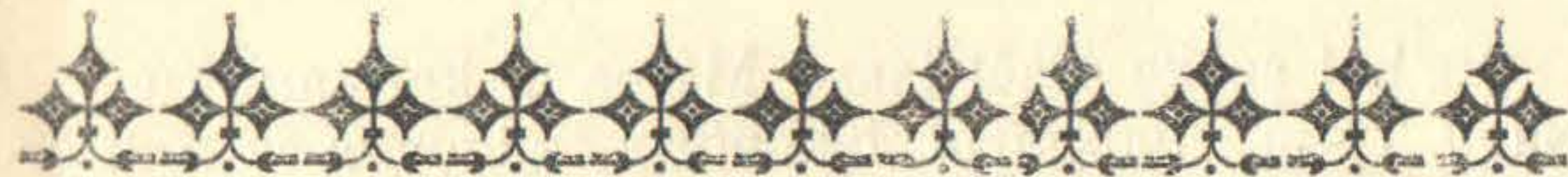
A jelen kiadás a szerző által kívánt javításokat
megtéve adja a Hébében megjelent szöveget, itt-ott
egy-egy nyilvánvaló sajtóhiba kiigazításával.

A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.

HŐSI KÖLTEMÉNY.

1822.

ELSŐ ÉNEK.

Fegyvereket zengek 's nagyítottú Hősöket, a'kik
Hadviselő kézzel legelőbb fundáltak Erdély'
Halmain Országot, miután Szikambria' téréen
A' Honnyos' Nemzet¹⁾ két részre szakadva csatázott
Egymással. Sok erős Scythák elhulltanak ottan
És rágták Nyúgot' fővenyét jeles éjszaki férfjak.
Hét ezeren maradának az ádáz harcnak utánna,
Irnakkal, miután Aladár elhulla vitézül,
És Irnakra maradt a' kormány. Khába leindult
Iszter folyamnál²⁾ Elejének földjire vissza,
Irnak hátramaradt, 's Nyugoton letelepleni vágya.

Mondd-el Múza mi ok kiszette-fel ekkor Előink'
'S hogy mentek vérrel nyert Országokba veszély közt.
Isteni végzetként indultak menybeli jellel,
A' tündér Ország' keresésire. Véromlással
Nyerhették az arany almát el az Oltvizi kertből.
Ettől függe szabad Honnyok' birodalma, tehát ezt,
Ezt óhajtá, ezt keresé a' Scythai hős nép.

¹⁾ Honnyos : hunnus, hun.

²⁾ Erdélyiesen : folyam, s így e spondeus.

Ott hol szőke vizét lassú Maros a' kanyararkú
Nagy Tisza' habjaival, beömölve, zuhogva vegyíti
Széles térségen, hol most bástyáji Szegednek
Fénylenek a' környűl habzó két folyami parton,
Ott nyugvának erős Eleink, hogy az ütközet elmúlt.
Hölgyekkel, magzattal, erőtelen ős öregekkel
Vártanak alkalmat, letelepleni honnyot ügyeltek.
Könnyeze a' Népség honnyotlan, rontva. Csekély szám.
Kérte Vezéreit és esedezve könyörge hazáért.
Összejövének azért a' Hősek tartni tanácsot.
Fegyverben párdúc-bőrrel nagy vállakon, és ott
Úzon elébb döngő hangon kezdette beszédét:

„Sczythák, honyszerzők, hadrontók, népeket őrzők!
„Nincs földünk, miután nagy Atilla kihalva előlünk,
„Villongás' s testvér viadalban erős birodalma
„Öszveomolt, 's megbírt sok Nemzeti pártot ütének,
„És fiait haddal tüzelék egymásra kikelni.
„Gyengék, rontottak, vagy térjünk vissza hazánkba,
„Vagy ha nem, itt földet víván békébe maradjunk,
„Avagy erősb és több Nemzetnek birtoki honján
„Versengvén végkép' megemésztetik e' kicsiny őrnép;
„Vagy kénrtve Úrat szolgálánd 's rabkenyerenn él,
„Hadgyőző Eleink' hív fényét ködbe borítva.“

Szót végezve leült. Felkölt Zámbo' fia Kálnok,
És rezegő hangját ekként intézte feleihez:
„Honnyosok, Országot fundálók, harcra serények!
„Halljátok szavamat! Térjünk haza régi Előink'
„Országába, nehéz rontott Nemzetnek erősek
„Harcaiban kétes viadallal szerzeni honnyot.
„Mert bár hadrahevült Honnyost rettenteni nagy mív,
„Hölgyeiért, hazai 's Isteniért dulakodva kietlen;
„Ám de csekély hadinép megrontatik a' nagy erőtl.
„Mí harcolva halunk, feleségink férjtelen, árván
„Gyermekek és öregek, rablóknak préda leendnek.“

Végzé' s a' zuhogó sereg égre emelte robajját,
És készült haza, és buzgón kisztette Vezérit.
Felkele most Irnak, 's így monda Vezéri szavával:
„Népvezetők, hadban bölcsek, sereg' őrjei, Scythák!
„Vajh mi okon térnénk Eleink' vad földre vissza.
„Jég és fergetegek' honnyába, sovány bércekre,
„Hős Eleink kijövének; ez ok kisztette kijőni
„Éjszokról bőv és termékeny földre lakozni,
„Kinccsel, vértelmező borral gazdagra, nemesre,
„És örökül hagyták unokáknak, 's bírni sajátúl.
„Térjünk vissza nehéz úton sivatagba, derékből.
„Így öregink és gyermekeink elhálnak epedten,
„És keveset vezetendnek elérvén honyba Vezérink.
„Most hát én egyebet mondok, kiki tartsa eszében.
„Földet elébb fával, terméssel gazdagot, és jó
„Folyamokat, békés helyet visgálni tanácslom.
„Frigyet szerzek erősb népek' Fejedelmivel, avvagy
„Hogyha külömben nem, vérrel kell szerzeni honnyot.
„Hölgy, öreg és ifjak fegyvert ingatni tudó nép,
„Egy dandárban előálland többíteni hatalmunk',
„'S mi vad orozslányként kölykért tusakodva, csa-
[tázunk,

„És vagy lakföldet vívunk, benn lakni maradván,
„Vagy honny nélkül ellehetünk, hadbann oda veszvén.
„Esküszöm én legelébb, hogy kész leszek élni tinéktek,
„Kész meghalni. Ti is vérfrigyet kössetek egygütt,
„'S Honnyunkért fegyvert ingatván, célra siessünk.“
Mint mikor éjszak' erős zivatarja csap által az erdőn,
A' tölgyek zúgnak, távolra kihallik az árzej:
Így zúgott a' Nép, a' hang riadozva csapongott,
Végezván Irnak seregéhez szollva, beszédjét.
Elláták és elszánák letelepleni nyugton.
Ekkor száz kémet nevezének menni le és fel
Halmokat és tereket szemlélni — de annakelőtte
Zágon, Haddurnak Fő-Papja, beszélni így kezd:

„Haddurnak védett ősnépei, Istenimádók!
 „Hős Eleink, mikor a' Méotisz partjain által
 „Jöttek, áldozatot tettek menybéli jutalmúl
 „A' hadakat vezető Istennek, 's céljokat érték,
 „Mert Isten védé: nagy dolgot kezdve mi is most
 „Áldozatot rakván, Haddurt tisztelve, könyörgjünk.“

Így szollott és Isteninek botjára könyökle.
 Visszafelelt Irnak 's így hangza vezéri szavával:
 „Botviselő Fő-pap, Haddurnak titkait őrző!
 „Légyen akartodként a' szent szer, gyűlni parancslom
 „Népeimet; könyörög, 's frigyed teend minden ezennel,
 „És osztán bizakodva, segített célra siessünk.“

Monda, 's parancsot adott bégyűjteni népeit. Érc kür,
 'Harsoga szét a' nagy térségen, jött az özön nép,
 S görbe karét állott. Zágon mély csendben előre
 Hozva lovat ragyogó zablán, leütötte süvöltő
 Bárdal, szent vérét csészékből földre leönté.
 És könyörögve borúlt Haddur képének elébe.

„Haddur! Népvezető, Scithák őrzője! Hadisten!
 „Áldd-meg Hadnagyaink', [Népünknek fegyverit áldd-meg
 „És vígy békében boldog hony' földire lakni!“ —

Most pedig egy jelemény úszott fenn nappal; az égen
 Tűz gomb, nyúlóngós szikrák hullámit omolva.
 Fen' kele a' seregek fejinél, 's ált tartva keletre,
 Lengvén hosszan elő tartósan, végre megállá
 Napkeleten, sűrűn lángolt, a' mennydörögő hang
 Távol halla midőn elpattant és tüze elhunyt.

Látták a' jeleményt 's hogy menybéli volna, gyaníták.
 Felkele most Zágon 's eként szollt a' sokasághoz:
 „Hadnagyok, ősnépek, Haddur' kedveltjei! nem de
 „Égi tanács nélkül jelemény-fényt lát e halandó?
 „Mostan azért mondom, minden szavaimra figyeljen;
 „Isteni jel honnyunk' mutató fény — menve keletre
 „Nyúgotról. Haddúr látványúl adta előnkbe,
 „Arra keresni hazát, ottan letelepleni intvén,

„És ha hiszünk Isten jelének, bizakodva kövessük.“
 Szót végezve leült. Irnak kezdette beszédjét:

„Jól van, menybeliek kedveltje, szavadban erő van.
 „Hisszük az isteni fényt, indulunk menni utánna.“

Mind ezek így menvén véghez, jelt hangza az érc kürt.
 Hallák a seregek 's készültek, mént zaboláztak
 A' lovagok; rendbenn állott a' Scytha labancság,
 Állva figyelmeztek fejedelmek hősi szavára,
 Míg osztán indulni szaruk 's kürtök recsegének.

Melly Isten sùgalta belém énekleni harcot,
 Mondja-elő Eleink' neveit, tetteikkel egyenlőn.
 Úzon volt első szálas seregének előtte,
 Izmos, erős, vállban széles, nagy párduca lenge
 Bal karján, jobbal buzogányát hajtva vezérlé.
 Kálnok utánna nyomúla, zekét szellengve viselve,
 És bunkót markában, után Kézd vitte legényit
 Es hős társa Ipor, két tölgyei a' hadi népnek.
 Bárdoc utánok erős bajnok seregével, azontúl
 Bágyon, homlokban csontos, feje görbe, sas orrú,
 Nem volt a' Scythák népében nála tanácsosb,
 És bölcsebb vezető, de szavatlan kése beszélni.
 Hogyha pedig kérdetve felelt, menydörgeni tetszett
 Nyelve' nehéz szava. Varjgyas utánna lovaglott,
 'S sarkantyús Gyula, nagy bárdját ingatva kezében.
 Béldi csatátértő, ménjét forgatni gyakorlott
 Orbánd, 's véle Dacó veszedelmesek ellenségnek.
 Dárdásit vezeté Cserey 's bízatta legényit,
 És hangozva kiáltoza: Ős maradékok utánnam.
 Meghajlott dárdája, kakastoll inga süvegjén.
 Hordja öreg kézzel Kászon nagy bárdja hatalmát,
 És tüzelé ifjú népét. Szemlélte az ősz hőst
 Irnak, 's ő mellett menvén el, monda szelíden:
 „Kászon, régen erős bajnok, Haza 's Fejedelem örje!
 „Hajh ha szerény ifjú éveidnek tartna erője
 „És még volna veled tíz bajnok szívben egyenlő:

„Esküszöm egy honnyot tízen megvívni tehetnök.
 „Ám de időd meg avúlt, de azért hív benned az ő szív.
 Visszafelelt csendben sok idők nagy bajnoka Kászon
 „Irnak, Népvezető, közjót munkálni tudó Fő!
 „Édesen emlékszem éltem' szép napjira vissza,
 „Elmúltak, gyengült testem, nem gyenge szívem még.
 „Bárha kezem lankad harcban, tusakodni tanítok.“
 Többet szollni akart, Irnak lovagolva előment,
 És intette Vezéreit, és bízatta legényit.
 Irnak Atilának Krékától gyermeke, nagy hős,
 'S mint szent tölgyfa, erős berkekben fergeteg ellen.
 Ment a' Scytha sereg, csendben lépdelve keletre,
 A' Maros' örvényes partjánál. Így mene hajdon
 Spárta' vitéz faja Hőse után, mikor Ázsia dolyfős
 Xerxesze Országát roppant seregével előnté,
 Halmokon és tereken, kőszirtes Thermopiléhez. —
 És érték erdős és halmos Dácia' földjét.
 Vaskapunak nevezék a' hajdoni Népek az ösvényt,
 Szirtek bércei közt; itt mentek elébb honnyokba.
 Áltkelvén tábort járanak partjin az örvényt
 Hajtogató folyamnak, erőt nyugtatni javallák. —

MÁSODIK ÉNEK.

Három nap nyugvék a' völgyben az éjszaki tábor
 Élelmet gyűjtven, szemlélve hadútat előre.
 Esti homály lebegett a' halmokon és erdőken.
 Irnak fővezető sietett seregéhez az éjre,
 Vadnyomot úze napestig; Ipor vele, Béldi, Daczó, Kézd
 És Kálnok nagy hős, és ötven gyorskaru ifjak,
 Őzeket és vadkant, lovakon sietének, emelve
 A' sűrű erdőben elé; éjféli homályban
 Tündöklött bikkék' zöld ágain ált az ezüst hold.
 Ám Haddúr Istennek egyéb gond forga eszében.
 A' Kaukasz bérceit elhagyván, úsza az égben.
 Emberi test képet váltott céljára mehetni.
 Görbe vadászkiürtet függeszt karjára jeléül,
 Ijzpuzdrát és ijjágyat visel oldala, jobbját
 Buzgánnyal terhelte. Igyen siet által az erdőn.
 Egy pásztor kunyhót éjjben kivilágita tűzzel,
 És üldelt egyedül, és készült sütni vad őzet.
 A' pásztor kunyhó mellé kanyarúla az ösvény,
 Mellyen az Éjszakiak lovakat sarkalva jövének.
 Égi hatalmával még többet célza az Isten.
 Fergeteget támaszta, setét fellegbe borítá
 A' ligetet 's elvette sugárit az éjjeli holdnak.
 Menydörgő villám szeldelte-el a' ködök' öbleit.
 És távol zúgott, és hátra tekintni nehéz volt.
 Jöttek a' Hősek, rettegtek Egek' viharától;
 És horkolt a' ló, 's tornyolván rázta serényjét

A' kunyhóbeli láng távol csillámla az éjben.
 Arra vezérlették a' mént, kikerülni az árzajt.
 Már érték, már hátok után a' fergeteg omla.
 Tudta jövéseket a' pásztor 's elejekbe kiszollalt:

„Vadnyomozók! netalán elnyomjon az éjjeli szélvész,
 „Kunyhómban nyugtot lelhetek, hogyha kivántok.
 „Környülülve tüzem', vadakat forgatva regéljünk.
 „Van borom, és gazdag hegyeinken terme gyümölcsem,
 „És pásztor vagyok és vadakat köszirteken úzek.“

A' pásztornak erős Irnak mond visszafelelvén:
 „Görbe hegyek fija, hű pásztor! szavad álljon, az éjjen
 „Környülülve tüzed', vadakat forgatva regéljünk
 „Hogy netalán távolb menvén elnyomjon az árzaj,
 „És te szomorgj nekünk késő leend vissza kerülni.“

Igy szollván lerakák puzdrájokat és tüze mellé
 Ültek görbe karéban tölgytönkekre, 's regélni
 Így kezdének; elébb a pásztor kezde beszédet:

„Melly ország' magzatji lehetek gyorskaru Hősek,
 „Mert idegen köntöst és fegyvert hordatok, ámbár
 „Büszke tekintetetek Hőseknek sejteni kisztet.“

A' kinek így szollalt Irnak hős népe nevében:
 „Éjszaki honny' magzatji vagyunk, nyúgotra lakozni
 „Jöttek Eldődink, lakföldet vívni keletre
 „Isteni végzéseként indultunk, hogyha talán ez
 „A' rendelt Ország, itten letelepleni vágyunk.“

Visszafelelt a' sok halmoknak férjfia 's így szólt
 „Éjszakiak, bátor Vezetők, most Dácia' földjét
 „Értétek, 's ha talán rendelve van Istenitektől,
 „Nem kétlem, bizvást bírásúl venni mehetek.
 „Mert egyebet mondok, kiki tartsa figyelmesen észben
 „Régen száll a' hír honnyunkban, hogy hideg éjszak
 „Férjfiakat küldend halmainkat birni sajátúl.

*) Értsd: Nehogy elérjen az ár és te szomorkodjál,
 hogy mar késő visszakerülnünk.

„Gyorsakat és hadban gyakoroltakat, és kis időn túl
 „Már már ér az idő 's idegen Nép érkeze hozzánk.
 „Ám de hegyeink ádáz Nemzetnek régkori honnya.
 „És vizeinket erős Népeknek gyermeki lakják.
 „Nagy mív, köztek előtörvén, békébe maradni.
 „Mert gazdag 's termékeny akár bor termeni halmon,
 „Vagy ragyogó ércet ben rejtven szirtüregekben,
 „Vagy vadakat sűrű ligetekben, folyami hallal.
 „Völgyei meghajló magfőkkel telve nagyárúk,¹
 „A' sok Nemzet elébb kész vassal veszni hadakban,
 „Mintsem örök földjét idegen bíróra bocsátni.
 „Mert sok Népek omoltak elejtől fogva lakunkra.
 „Halljátok Hősek! ha szavam nem terheli céltok':
 „Dák népek szilajok, telepedtenek itten először.
 „Jöttek azontúl Géta fajak, frigyosztva lakoztak.
 „Halmos részen amaz, folyam' tér partjain ült ez.
 „És sokszor hordtak dákot² kiveszíteni egymást.
 „Majd Gepidák rohanának ezekre, nehéz viadallal
 „Foglaltak telket, de viszont egy testbe vegyültek.
 „És együtt bírtak közjussal mindenik ön részt,
 „Végre pedig súlyosb történet nyomta-el őket.
 „Róma hatalmas, erős birodalma emészte-el annyi
 „Nemzeteket 's e' kis tündér országot is osztán;
 „Tráján' híre nagyobb, mintsem ki ne tudna felőle.
 „Tráján' két véres viadallal vette meg ez honyt.
 „Ott az aranyhordó folyamnál, régi Dierna'³
 „Kőfalait, túl a' Sztrigy mellett Zarmigethúzáat,⁴
 „Nagy Decebal' várát, Dákok Fejedelmei' székét.
 „Attól fogva igát hordott sok időig az Ország.

¹ Értékesek.

² Gyilkot.

³ Dierna (Kőváry szerint) dák vár volt. Székely „Diernász“ c. éposza erre vonatkozik.

⁴ Hunyadmegyében a mai Várhely falú mellett.

„Jöttek a' nemzet pusztító Gothosok ismét.
 „Elverték a' régi lakót 's rabláncra kötötték;
 Birtokosok mentek, jött és ment birtokos újra.
 „Honnyosok érkeztek végtére. Kegyetlen Atilla
 „Járom alá kénthette az ostorozott napnyugtót.
 „Minden adófizető, minden fegyverviselő volt.
 „Elhala ő, 's mostan székében honnyi Király ül.
 „Ennyi veszély' sorain ment által küzdve az Ország,
 „Népei rontották egymást 's rontatva enyésztek.
 „Ám de van egy föld rész, hegyek és szirtekkel

[övedzve,

„Erdőkkel sűrű, jó folyamok öntözik a' tájt.
 „Térjén élel adó gabonák főhajtvá lebegnek.
 „Erdei sok vaddal bővek. — Napköltire innen. —
 „Ezt ritkán szállá-meg rabló Nemzetek árja.
 „Titkos hely, csendes telepedni öregnek, erőtlen
 „Gyermekek anyyainak legjobb, alkamatos Ország.
 „Hogyha Hazát vívtok, vívjátok kérlek először.
 „Hidjete ismérő szavaimnak, béke jutalmaz.
 „Bárha nehéz akadályok elállják célotok' útját,
 „Bátran elő! — Mint kell oda jutni, kimondom ezen-

[nel. —

„Két, egy forrásból jött folyam térszi határit,
 „Innen az örvényes Maros átfogja egész tájt;
 „Partjai szőlőkkel, terméssel rakva körül bé;
 „Túl az elébb szabadon zúgó Olt sűrű kalászos
 „Térséget kanyarít, osztán szirtek közé ront-bé.
 Két testvéri Úgyek — hallottuk régi regékből,
 „És hiszek annyi időn által jött hajdoni szónak.
 „Iszter¹⁾ folyamnak volt egy szűz vizi leánya,
 „Lisszilián; sokszor kérték Vizek-Isteni szívét.
 „Ám de vadászívet kedvesb vala néki feszíteni,
 „Úzni sebeslábú szarvast, 's tölgyesbeli vad kant;

¹⁾ Iszter: Duna.

„Urpán Dák népek' buja Istene hév szerelemre
 „Gerjede 's a' Szűznek titkon megrontja szemérmét
 „Gyilkos erőszakkal, 's egy erdei szikla üregbe
 „Zárja, nehogy bűnét atyjának tudni kiadná.
 „Szirtköveket rakván a boltra magára hagyá ott.
 „Hasztalan esdeklett ott, nem jöve senki segédre.
 „Meggzáná Urpán végére az árva leánykát;
 „Szarvassá célzott elváltoztatni, de kútfő
 „Inkább lenni akart 's kéré kedvezni az Istent.
 „Engede, — 's a' bús lány két folyamot önte az elzárt
 „Úrboltból tüstént, nyugotra, keletre, titokban
 „Tartott szándékát vágyván értésire adni
 „Atyjának. — Jókor megtudta az Isten ezen célt
 „És mikor a' szirtekkel övedzett Dácia földjét
 „Szintén ált folyá a' két viz menve sebessen,
 „Félbeszakítja menéseket és nagy Sceptruma ütvén
 „A' szomszéd sziklák' bérce orrait ellenek ontja,
 „Ellenzé folytatni tovább, feldugva özönbe.
 „Ám de segíték még több folyamok árja is a' lányt;
 „Tengerré nevelé dűlengő habjait, és így
 „Áltzúgván a' nagy havasok' levegői tetőin,
 „Megküldé szomorú atyjának magzata' sorsát.
 „Iszter, az ömlengő hullámú tenger urának
 „Euxínnek¹⁾ korosabb fő helytartója vizeiben
 „Érdemmel legelébb, osztán nagysága' nevével,
 „Vette leányának sorsát 's védelmire' kérvén
 „Több vizek ör urait, harcot kezdettenek Urpán
 „Istennel. Többen megbírván, egyet, az elzárt
 „Vizi leányt szomorú boltjából újra kihozták.
 „És Urpánt éles sziklához verve megölték.
 „Szirtket elbontván, a' tengert menni bocsáták,
 „És örök emlékül a két hű folyamot Iszter
 „Gondja alá vévén meghagyta, nevelte vizekkel.

¹⁾ Fekete tenger.

„Ettől fogva neves két folyamok a' Maros és Olt.
 „Olt vize' térségén berkekkel övedzve van egy kert,
 „Tündér kert, titkos, hol volna, kitudni nehéz mív.
 „Ennyi elég : arany alma nevet hord egy fa gyümölcse,
 „Ettől függ birodalma egész környékbeli honnynak.
 „Elnyerhetni bajos, mert Érckert s lángos oroszlány
 „Álja nagy ajtóit jobbról. Sok küzde, sok elholt;
 „A' fenevad' mérgével, azért, ha reménylitek, ezzel
 „Kell legelőbb megvívni, de hogyha leverheti job'tok
 „Akkor birjátok békében, hadban erősek,
 „És dicsők, nemesek, szabadok, szép honybeli Népek
 „Erre siessetek és ide intézzétek az ösvényt.“

Így végezte szavát a' pásztor, hallgata minden.
 Nem rebegés csak kétlések habzának eszekben.
 Sejté érzeteket Haddur és isteni kényként,
 Lelkeiket fentebb tűzzel melegítve felíhlé.
 És bátrakká té¹⁾ és félelmetlen erővel
 Tölté mejjeiket, 's a' Hősek zúgva kiálták :
 „Irnak, merre vezetsz a' tündér kertbe, menendünk!“
 És markolván dárdanyelet felkelni kívántak.
 Szóllalt a' pásztor 's mondott elfedve beszédjét :
 „Hősek! akár mentek viadallal nyerni hazátok,
 „Avagy akár más Országban letelepleni vágytok :
 „Most ezen éjre maradjatok itt e' pásztori lakban,
 „És reggel tüstént induljatok útra, kinyugván.“

Így mondott és borkorsót ingatva kezében,
 Sorra adá ; itták a Hősek Dácia' nedvét,
 És dícsérték és áldák bőv halma' gyümölcset.
 És vadakat szeldelve regéltek víg örömeiben.
 Sok hangon dalokat zengének tűz melegénél.
 Zúga azonban künn a' dörgő fergeteg' árja.
 Éjfél volt ; és görbe karéba ledölve szunyadtak.
 Alvának míg a szürkülő reggel eléjött,
 Ekkor sűgárzó napfénynél visszamenének.

¹⁾ Tevé.

HARMADIK ÉNEK.

A' ragyogó hajnal már általszálla az erdők'
 Háta megől ; útnak fogván, seregeikhez elértek
 A' Hősek, szakaszokra vevék és tábori rendbe.
 Indultak hosszú sorban lépdelve egyenlőn,
 Vállaikon párdúc lengvén, kard combjokon ingott,
 A víz völgyen elé. — Kürtek recsegének előre
 Három nap folyton mentek, negyedére megáltak,
 S tábort nyugtattak zúgó Sztrigy partja' terében.

Hajnal azonközben ragyogó fényt szóra keletről.
 Indult a' tábor. Most itt a' szürke Küküllő
 Árkaiból kikelő fővenyes vize' térjeit érték,
 És neveket tettek két testvér víznek egyenlőn ;
 Innen agyaghegyeken túl két Homorodnak iszapló
 Kisded folyamait. Sereget nyugtattanak ottan.
 És kémét küldvén nézék hova kellene tart'ni.

Így történtek ezek, hallottuk régi szavakból.
 A' Hősek nyugvának, az elment kémek ügyeltek
 Honnyot. Azonközben éltét itt végezi Kréka,
 Kréka, Atillának hű özvegye. — Irnak az ő hős
 Három nap rendelt sírinnepet anyja nevének,
 És erdőt szentelt emlékül. Tart ma is a' név.¹ —
 Innen elébb seregelve jutának az Olt vize mellé,
 És lemenének Barca-terén. Sárkány hegye innen,
 Túl a' fellegütő Czenk-bérc kékelte ködökben.
 Ellenben zuhogón ordított a' rohanó szél ;

¹ Rika erdeje. Udvarhely-megyében.

Melly Nemeréről¹ vette nevét, rossz éjszaki rémről.
Rém vala ez, szélvészt és fergeteget támasztó.
Öt napokig zúgott és tartóztatta mehetni.
Ám hatodára kies nap tűnt az egekre ragyogva,
Kék fényben mutatá a' nagy térséget előttük.
Terjedt sik, hegy övedzi körül, Olt' árka hasítja,
S Ügy' kisseb vize barna fővenyt hömpölygve sepervén.
Mély csendben lépdelve nyomultak előre tömötten,
S óhajták, ha talám ez volna jelelve hazául.

Ott hol az őrvényes partú Olt' habjiba önti
Ügy csendesb vizeit, volt egy sziget, isteni lakhely.
Régen Dák népek Felsőgei' honnya' s ligetje.
Itt tarták üléseket, itt múltattanak egykor
A' tündérbertben. Így hívták hajdoni népek.
Hogy pedig a' kormány más Istenfajra leszálla,
Félisten maradék bírja a' kertet azontúl:
És hogy ez is kiveszett, egy vég vér-lányra maradt-le.
Ez tartá egyedül birtokban, férjtelen és szűz.
Mert hírszó szárnyalt és hitt hírszónak az asszony:
„Bárha kötést szerzend napnyúgoti férjjel, eloszlik.
„Várna tehát új éjszaki Hőst' s szent frigybeli mátkát,
„És ezzel boldog napokat töltendene mint hölgy;
„Ám de különben történnén, megbánja kötését. —
Várta Alírán hős jegyesét és lángza hijába.

Ám de Kaimbárnak más gondok forrtak eszében.
Hajdoni Dákvezetők' végső vérsége Kaimbár,
Argidáva' kevély Fejedelme, sok öszvetolongott
Nemzetnek vezetője, erős, nagy, harcbeli bajnok,
Kérte Alíránnak jobbát, kéntette szerelmét,
Mit tett a' rebegő? így szólt végtére: „Kaimbár!
„Hogyha hajolt szarvát a' hold töltendi negyedszer,
„Vedd kezemet, légy férjem azontúl.“ Hitte Kaimbár.
Buslakodott a' Szűz' s kétlette az isteni végzést.

¹ Ma is él a székely nép ajakán. Gyermeküket is
ijesztenek vele: odaadlak a Nemerének.

A' folyam' mezején járdalt estvéli homályban,
És távól idegen népet szemlélve megállta.
Négy Hősek lovagoltak elől, sarkalva serény mént.
Buzdult keblében a' tündérberti Királyné,
És isméretlen lángot sejt égni ereiben.
Isteni titkos mív, mert Isten súgta beléje.
Látá a' négy Hőst közelíteni' s szollt elejekbe.
„Melly anyaföld' magzatji? miért érkeztetek erre?“
Monda, 's szelíd szemein lassan sűgárza szemérme.
„Éjszak' népe vagyunk és honnyot szerzeni jöttünk.“
Visszafelelt Irnak, és titkon lepte-el a' láng. —
„Hogyha közel céltok, nállam nyughattok az éjjen.“
„Oh Szűz“ szollt Irnak „bár isméretlen előttünk,
„Itt maradunk nyugván, és osztán útra menendünk.“
Ment a' Szűz' s vezeté a' Hősöket által az ingó
Termőfák' zöld gajjai közt tündéri lakába.
Így volt Alcynousz' bájkertje gyümölcsfa sorokkal
Környűlvéve — szelíd csergéssel ömöltek ereikből
A' zengő kútfők 's a' völgyen lejtve haboztak.
Hogy pedig ős honnyába elértek, rendre leültek.
Irnak elébb, osztán hős társai, és velek a' Szűz,
És kérdezte kik és hova tartanak. Így felel Irnak:
„Ázia ős földünk; legelébb jött útra Balámber,
„Khaddika, és Karathon, 's a' hadban félsztelen Uldin,
„Optár 's büszke Ruás, nagy Mundzuk, végre Atilla,
„Nyúgoti földre, sovány szirtekről, lakni sereggel.
„Elmondotta miket tettek, mint haltak-el itten.
„Elmondotta Atilla' hadait, Aquiléja veszélyét,
„A' Katalauni mező' vérharcát, Róma' riadtát,
„És Straszburg' döntött falait; mert tudta soronként
„Végre beszélte miként rontá Szikambria' térerén
„Egymást a' roppant Nemzet, hogy Atilla kihalván
„Éjjel hölgyénél vérében, magzati kardra
„Keltenek osztatlan birodalmért Khába kevély fi
„A Goth vérségű Aladárral, 's vívtanak együtt.

„Elhullott Aladár, Irnakra maradt az erőszék.
 „Khába keletre fogott haza. Irnak honnyosi néppel
 „Isteni végzetként e' földre vezérele serget,
 „Hogyha talán itten rendelte telepleni Haddur.
 „És az arany almát elnyervén érni hazába.“ —

Igy végzette szavát és gyakran visszabeszéle.
 Éltek az életadó borral' s bőv honnyi gyümölcsele.

Am de Aliránnak keblét ellepte szerelme.
 Hallgata és bágyadt. Terjedt titkolva az égés.
 Ráfüggeszti szemét a' Hősre' s habza beszédben.
 Ismétlette szavát' s mondásait újra lefejté,
 És nem bírva tüzét, lankadván reszkete és forrt.
 Éjjel ereszkede, a' völgyekben hűs szelek ingtak.
 Nincs nyúgalma, heves lángokban küzdve vezérlé
 Irnakot, árnyékos fák közt, vagy völgyeken éjben.
 Súgárvolt a' hold lengő zöld ágakon által,
 S a' völgyben lemenők' árnyékát visszavetette.

Igy táplálta tüzét, és kínját végre kivallá.
 Innen Népe' közös szava tartóztatta maradni,
 Onnan az elbájló szép lány tiltotta mehetni. —

Engede a' titovs szív súgárlatnak az ért ész,
 És napokat tévén a' Hős elszánta maradni.
 Népeit a' tereken letelepleni hagyta' s pihenni,
 Míg alkalmas időt indulni vehetne viszontag. —

Hallja Kaimbár Hős a' hirt 's méregre felindult;
 Öszvevoná Népet' s készült Irnakra rohanni,
 A' szigetét 's Szűzét őrzé a' honnyosok ellen.
 A' vész hírt hallotta, s örült a' párducos Irnak.
 Két követet küldött fenyegetve köszöntni Kaimbárt,
 Kálnokot és Bágyont 's így dörge vezéri szavával:
 „Menjetek Irnak hős nevével Dák népek' Urához,
 „Mondjátok: Éjszakról jöttünk honyszerzeni erre,
 „Isteni végzésből, mert Istenek a' hazavédők.
 „Nem rablunk, nem pusztítunk, ős földjein által
 „Csak szabadon mennünk engedvén útba ne álljon.“

Így szollván, hatalom lelkét lelkekbe lehellé,
 S' ők Irnak' szavait hordák, Irnakhoz egyenlők. —
 Hallá a' nagy szót, és fájdalom ölte Kaimbárt,
 Visszaient dölyfös mérgéből adva beszédjét:
 „Honnyosok, ebfajták, országtalan emberek, orvok,
 „Am de mi kisztete-fel távol haza földre jönni
 „Halni hazátokból. Nincsen temetője, talán rossz
 „Országtoknak, azért idegen port rágni akartok.
 „Tudjátok-meg, erős nép lakja ligetbeli földem',
 „És megemésztettek, 's nem is engedem a' szabad útat.
 „Nincs egy talpalat is telepedni, temetni elég van.“
 Meghozták a' hírt Irnaknak, 's forra hevében.
 Menten ezer kúrtok rezegének kezdeni harcot.

Am de Kaimbárnak nagy serge se nyugva henyélve
 Ellenement, és összeveszapott a' tábori néprend.
 A' mének nyikogának alatt 's emelengve szököngtek
 Történek a' dárdák, a' kardél bontogat és szel.
 A' levegő zúgott, a' Hősek' hangja zuhongott.
 Hörgenek a' holtak vérző sebeikben üvöltve.
 Így csattog vészharca az éjszaki fergetegeknek,
 Hogyha falombok közt egymást hasogatva csatáznak.
 Zúg a' mély erdő. a' tölgyek súdari sívnak,
 Nagy recsegés, zúgás gyakorolva zuhong az egekben.

Alkonyatig tartott a' vérharc' s a' csata vésze.
 Büszke Kaimbárnak vert népei szélyeloszoltak,
 S a' diadalmasokat hagyták a' hadmezejében. —
 Láta riadt népét, a' vészt' s nem féle Kaimbár,
 Isméretlen az ijedelem. Sarkalva vezérlé
 Négyszeresen dobogó ménjét, és félsztelen ordít,
 Ordít érzetiben vesztének, mint vad oroszlány.
 És Irnakra rohant és vagdalt, szeldele és tört.
 Ellentáll a' Hős, és mint tölgy ingani nem tud.
 Es kifog öldöklő vágásokat, és leül újra,
 És gyakorolva ütést, kopjáját újra emelte,
 És lesüvöltve csapott; csattogtanak a' sisak és ing,

Ért a rettentő, 's zeng a' nagy kopjalap ütven :
'S lépdél előre nehéz lépésben Atillafi rája.
'S mint három szárnyú menykőt ki nem állhat az ércszirt,
Kopjaütések alatt akképen rogy le Kaimbár¹
És félelmetlen mejjében érzi veszélyét,
S még egyszer fegyvert markolni tüzelte halála. —
Lelkessé' s gyorssá téven. — A scytha taréjos
Siskát ingatván és győzedelemnek örülvén.
Sűrű kopjával nagy ütések oszta viszontag
S végre Kaimbárnak koponyáját messze lesújtá.
'S bévégzé a' nagy napi harcát karja' ütése.
Esti homály lebegett a' környben, s' nyugoti szellő.
A' diadalszerző Hősek nyugvának örülve.
Osztogaták az idős bort, s jártak honnyosi táncot,
Szellengőn, párral, büszkén emelengve, kiáltva.
Ám Haddúr Istennek egyéb tárgy fogta figyelmét.
Úszó tűzgombot hagyva lángzani a' levegőben.
Állva maradt és fénye soká szikráza felettek,
Osztán elpattant, 's dörgése zuhogva csapongott.
Zágon előállott és mondott főpapi szóval:
„Éjszakiak, védő Haddúr' kedveltjei, Hősek!
„Haddúr áldá-meg hadrontó fegyvereinket;
„Haddúr' kedve, hogy itt honnyot választva maradjunk
„Jelfényt küldé 's tanít mit kelljen tenni ezentúl.“
Így szollott és áldozatot teve, s Istenit áldá
Mind az egész Népség, és hitt a' főpapi szónak.
Irnak Alíránnal frígyet köte és hitet esküdt,
'S részese lett vérrel védett vize partinak, és bőv
Erdeinek, 's e' just unokákra maradni határzák,
'S fellejté Irnak, mit tett a' lángos orosz lány,
A' tündéerkertnek vad bajnoka és az arany fa —
És szakaszokra vevé sergét, székekre felosztván,
És Székelyeknek nevezé a' székbeli Honnyost.

¹ Valószínűleg e két szó maradt ki a Hébe szövegéből, ahol e sor csonka.

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	3
Első ének	21
Második ének	30
Harmadik ének	33